

**Қазақ тілін оқытудың
өзіндік ұстанымдары
(принциптері)**

Қазақ тілін оқыту методикасы мен методикалық принциптері педагогика ғылымының оқу-тәрбие беру жөніндегі барлық теорияларына, оның дидактика бөліміне негізделеді. Өйткені дидактика - барлық ғылымды оқыту жөніндегі әдістер жайлы теорияның жиынтығы немесе педагогикалық ғылымның оқыту әдістері жөніндегі саласы.

Сондықтан дидактикалық принциптер әр пәнді оқыту методикасының, оның ішінде ана тілін оқыту методикасының теориялық негізі болып есептеледі.

Қағида немесе принцип (лат. principium – принцип; негіз, алғы бастама) — белгілі білім жүйесінің түп-негізі, алғы бастамасы, абстрактылы түрдегі ең қысқа жалпылама мазмұны. Ғылыми танымда идея, теория, әдіс сияқты таным түрлерімен өзара байланыста тұжырымдалады.

Дидактикалық принципті алғашқы зерттегендер: чехтың ұлы педагогы Я.А.Коменскийден басталса, орыс педагогы К.Д.Ушинский, қазақ халқында Ы.Алтынсарин құнды пікір айтты. Одақ кеңес кезінде педагог ғалымдар әр түрлі принциптерді ұсынады. Мысалы, Н.А.Сорокин оқыту принциптерінің 8 түрін тұжырымдар көрсетсе, М.А.Данилов (Дидактика средней школы, 1975) 7 түріне, Т.А.Ильина (Педагогика) 7 түріне, Ю.К.Бабанский (Педагогика, 1977) оқыту принциптерінің 13 түріне тоқталады. Бұл салыстырулардан байқайтынымыз - өмір талабына сәйкес өзгеріп отыратын, зерттеуді қажет ете беретін ғылым.

Қазақ балаларын оқытуда Ы.Алтынсарин өте жоғары талап қоя білген: «... әрбір затты ықыласпен, қарапайым тілмен түсіндіру, өз оқулығында («Қырғыз хрестоматиясы») тақырыптарға сәйкес суреттеу, сурет арқылы беру сияқты, көркем жазуды, әріптердің формасын дұрыс түсінуге, дағдыландыруды үйрету ...шәкірттердің барлық сезім мүшелерінің - көз, қол, есту қабілетін, тілді, зейінді дағдыландыру, баланың барлық қабілеттерін жаттықтыру арқылы және оған өз бетімен жұмыс істеу керек» - деген әдістемелік нұсқау қалдырды. Ы.Алтынсарин оқыту принциптеріне: түсініктілік, көрнекілік, жаттығу, өз бетінше оқыту – саналылық принципін ұсынған.

Қазіргі заман талабына сай **қазақ тілін оқыту принциптерін 7 топқа** бөлеміз:

1. Оқытудың ғылыми принципі

Бұл принцип бойынша қазақ тілі пәнінің программалары мен оқулықтары осы принципті басшылыққа алып жасалады. Тек ғылымға сүйенген пән ғана жас ұрпақты жан-жақты тәрбиелеуге көмектеседі. Сондықтан мұғалім оқытудың ғылыми принципін терең білумен бірге, оны оқу тәрбие ісінде дұрыс пайдалануы да қажет. Сонда ғана ана тілінің заңдылығы мен теориясын ережесін, анықтамасын қатесіз, оны лингвистика ғылымына байланыстыра отырып түсіндіруге, теориялық материалдарды үнемі практикалық жаттығу, мысалдар арқылы дәлелдеп отыруға болады.

Оқушыларға берілетін тілдік мәліметтер төмендегі өлшемдерге сәйкес болуы қажет:

1. Меңгерілетін объектінің термині анық болуы қажет. Мысалы, 4 және 5 сынып оқушыларына берілетін терминнің аясын аса ғылыми дәрежеде беруге болмайды. Айталық, дауысты дыбыстарды- **вокализм** деп, ал дауыссыз дыбыстарды - **консонантизм** деп, қосынды дауыстыларды – **дифтонгоид** деп түсіндіруге болмайды.

2. Қазақ тілінен берілетін тақырыптардың дәлдігі талап етіледі.

3. Тілдік тақырыптардың өзіндік белгілері сараланып алынғаны абзал.

4. Қазақ тілінен берілетін материалдардың анықтамалары мен ережелері дәл болғаны абзал.

5. Тілдік тақырыптарға байланысты берілетін практикалық дағдылардың да көлемі дәл болғаны жөн.

Сөйтіп, қазақ тілін оқыту барысында оқытушы берілетін білімнің ғылыми жағына, оның зерттелуі, тарихи даму ерекшелігі, ғылыми фактілер, анықтамалар, терминдерді оқушылардың жас ерекшелігіне қарай түсінікті айту арқылы жүргізіледі.

2. Оқытудың шамаға лайық жүйелілік принципі

Оқытудың жүйелілік принципі - оқу материалдарының (әр пән бойынша) логикалық жағынан бірізбен сатылай құрылу, берілу тәртібін оқытудың жүйелілік принципі дейміз. Яғни оқытудудағы берік жүйелілік пен бірізділік – ғылыми білім берудің негізі. Мысалы қазақ тілінен жай сөйлемдердің ережелерін жете меңгермейінше, құрмалас сөйлемдер түрлерінің (салалас, сабақтас, оның ішінде басыңқы, бағыныңқы сөйлемдердің) жасалу жолдарын білу қиын.

Бұл принцип бойынша бұрын өтілген тілдік материалдарды оқушы әбден меңгергеннен кейін ғана жаңа материал таныстырылады. Демек, оқу материалдарының логикалық ішкі заңдылықтарын жүйелі оқып үйренген жағдайда ғана оның ғылыми негіздерін шын мағынасында меңгеруге болады. Қазақ тілі программасы жүйелілік принципі негізінде құрастырылады.

Программадағы бұрын берілген материал мен келесі материалдың сабақтас болуын байланыстырып отыру көзделеді.

3. Оқытудың саналылық принципі

Оқытудың саналылық принципі – үйретілген материалды оқушылардың құрғақ жаттамай, толық түсініп, саналы меңгеруі. Оқу материалдарын саналы түсіну үшін оқушылардың оқуға деген белсенділігі, ынтасы арттырылады, теориялық білімдерін іс жүзінде қолдана білуге үйретіледі, материалды өз бетінше түсініп, өз сөздерімен айтуға дағдыландырылады. Түрлі творчестволық жұмыстарды өздігінен орындауға бейімделеді. Сонымен бірге ережелер мен анықтамаларды саналы түсінуі үшін, оқушылар тіл фактілерін дұпыс ажырата білуге тиіс. Мысалы, оқушылар фонетикадан дыбысты алмастырып айту, жазу (*ң – н, т – д, ы – і* т.б.). Жалғау мен жұрнақты ажырата алмау, буынға дұрыс бөлме, дұрыс тасымалдай алмау, ережелерді ажырата алмаудан қате жіберу жиі кездеседі.

3. Оқытудың саналылық принципі

Бұл оқыту принципі оқулықтағы теориялық материалдардың мазмұны мен көлемі оқушылардың жас ерекшелігіне сай, әр оқушының жеке-дара қабілетіне, ақыл-ой өрісінің дамуына және білім көлеміне бейімделіп құрылуын талап етеді.

Оқу материалдары жеңілден – ауырға, оңайдан қиынға қарай баяндау принципімен түсіндіріледі. Яғни оқушылардың бұрын білетін материалдарының негізінде жаңа материалдарды байланыстыра түсіндіру мақсат етіледі. Демек, оқытудың бұл принципі бойынша оқушының өз бетімен білім алуына мүмкіншілік болады.

4. Оқытудың материалды дұрыс орналастыру принципі

Оқытудың материалды дұрыс орналастыру принципі – оқу материалдарының дұрыс бір-бірімен сабақтаса орналасуы, берілуі үйретілетін материалды оқушының тиянақты, жүйелі, бірізділікпен қабылдауына мүмкіншіліктер жасайды. Мысалы, сөйлемнің тұрлаулы мүшелерінен кейін сөйлемнің тұрлаусыз мүшелері, зат есімнен кейін сын есім, сан есімнен кейін есімдік, етістік, көсемше туралы түсінік беріледі. Мұны біз оқытудың дұрыс орналастыру принципі дейміз.

5. Оқытудың алдын-ала болжау принципі

Оқытудың алдын-ала болжау принципі – үйретіліп отырған материалдың келесі сабақтардағы материалды меңгерудегі тиімділігін алдын ала болжау, соны ескере келіп дамыту.

Мысалы, бастауыш кластарда өтілетін тыныс белгілерінің ережелері 7 – 8-кластарда жүйелі қайталанады, еске түсіріледі.

6. Оқытудың берік, тиянақты болу принципі

Оқытудың берік, тиянақты болу принципі – оқушылардың өрелі ой-санасын ғылыми негізде дамыту үшін, олардың меңгерген білім дағдылары тиянақты, берік меңгертудің маңызы зор. Оқылған материалды жан-жақты меңгерту, есінде берік сақтату, құрғақ жаттауға жол бермеу, білгенді ұмытпау үшін қайталау, білімін бағалап отыру сияқты жұмыстарды жүргізу қажет.

Білімнің беріктік, тиянақтылық принципін жүзеге асыруда жаттығу жұмыстарын жүйелі ұйымдастыру да шешуші роль атқарады. Түрлі жаттығу жұмыстары оқушының іскерлігі мен дағдысын жетілдіре түседі.

№7

Оқытудың теория және практика, өмірмен байланыстыру принципі

Оқытудың теория және практика, өмірмен байланыстыру принципі арқылы оқушылардың мектептегі оқу-тәрбие процесінде алған теориялық білімдерін өндірісте, іс жүзінде қолдана білуге дағдыландырады. Мысалы, мұғалім түрлі тіл дамыту, тіл ұстарту жұмыстарын жүргізу арқылы дұрыс сөйлей білуге, қатесіз жаза білуге үйретеді, конференцияларда оқушыларға сөйлеуге, баяндама жасауға, мақала жазуға дағды береді. Мұндай дағды ұзақ, жүйелі жүргізілген жұмыстар арқылы іске асады.

8. Оқытудың көрнекілік принципі

Оқытудың көрнекілік принципі де басты роль атқарады. Көрнекілік принципі жөнінде К.Д.Ушинский былай деген еді. «Көрнекі оқытудағы басты мақсат оқушыны байқағыштыққа, оймен топшылауға жаттықтыру және өзінің байқағандарын сөзбен айтып бере білуге, сондай-ақ одан логикалық қорытынды шығаруға үйрету болып табылады». Көрнекіліктің ғылыми негізі маркстік-лениндік таным теориялары мен И.П.Павловтың жоғары нерв қызметі туралы ілімі негізінде психология ғылымында түбегейлі зерттелді.

8. Оқытудың көрнекілік принципі

Өмірде бар заттар мен құбылыстарды көрнекі құрал арқылы көрсету мектепті өмірімен байланыстырады. Демек, теорияны практикамен ұштастыру жөніндегі дидактикалық принципті жүзеге асыруға көмектеседі. Нақты көрнекі материалды сапалы түрде меңгерту үшін қабылданатын зат пен құбылысты дұрыс байқау, анализ жасау керек. Дұрыс анализ жасау арқылы оқушы көрген затының негізгі бөлшегі мен қосымшасын ажыратуға, салыстыруға, белгілі қорытынды жасауға, заңдылықтарын анықтауға үйренеді.

Көрнекілікті оқу процесінің барлық кезеңінде пайдалануға болады, бірақ оны жиі қолдануға да болмайды. Көрнекілікті белгілі тақырып мақсатында пайдаланғанда ғана тиімді болмақ.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. http://www.mgtk.kz/dist_zaoch/2kurs/2KTA-1kz/Mem_til/1.pdf
2. <http://allrefrs.ru/4-30248.html>

НАЗАРЛАРЫҢЫЗҒА

РАХМЕТ!!!

